

*Умрихіна Л. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства і лінгводидактики
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

НАКАЗОВИЙ СПОСІБ ДІЄСЛОВА ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ІМПЕРАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено питанням кваліфікації наказового способу, що править за основу формування імперативних синтаксичних конструкцій. Прослідковано еволюцію лінгвістичних поглядів щодо статусу наказового способу у системі дієслівноспособової категорії, визначення його грамемного складу. Запропоновано уточнення сутності імператива як основної форми вираження імперативних конструкцій.

Ключові слова: наказовий спосіб, імператив, спонукальні конструкції, імперативні конструкції.

Постановка проблеми. Вагомими для комплексного аналізу модально орієнтованих конструкцій є морфолого-граматичні дослідження, передусім, вивчення способу дієслова як одного із засобів їх граматичного оформлення. Прийняття у традиційній граматиці погляду на наказовий спосіб як основний засіб вираження значення спонукальності сприяло тривалому ототожненню спонукальності й наказового способу. Розширення меж дослідження модально орієнтованих конструкцій детермінувало розгляд нових способів репрезентації модального значення спонукальності, виявлення різних відтінків значення, виокремлення спонукальних речень як таких. Численні дослідження у цій сфері значно посприяли більш глибокому розумінню природи названого модального значення та способів його реалізації у мові. Розширилась й поняттєво-термінологічна база дослідження означуваного лінгвістичного явища, зокрема, шляхом доповнення таких понять, як спонукальний спосіб, імперативні речення. Разом із тим, виникли питання щодо встановлення чітких критеріїв розмежування спонукальних та імперативних речень, наказового та спонукального способів, виявлення взаємозалежності між семантикою модально орієнтованих конструкцій та відповідними дієслівними формами.

Метою статті є визначення структурно-граматичного центру формування імперативних конструкцій.

Виклад основного матеріалу. Виникнення у граматиці традиції дієслівноспособової категорії пов'язано із потребою оформлення модальних значень, первинно виявлених у сфері формальної логіки. Обґрунтування Арістотелем філософської ідеї щодо існування трьох видів судження – асерторичних, проблематичних й аподиктичних – знайшло відображення у вченні про мову, втілюючись у вигляді трьох основних способів: дійсного, умовного, наказового. Для початкового етапу розвитку дієслівноспособової теорії характерним було пряме зіставлення цих дієслівних способів із логіко-філософськими категоріями модальності: дійсний спосіб (*judicium assertoricum*) призначали для передачі дії незалежної і такої, що дійсно здійснюється, наказовий спосіб (*judicium apodicticum*) – для вираження волі незалежної і безпосередньої, умовний спосіб (*judicium*

problematicum) – для вираження дії передбачуваної і тільки можливої. Так, на ґрунті виділених у логіці модальних відношень було розроблено дієслівноспособову теорію, розвиток якої позначений поступовою втратою зв'язку із логіко-філософськими першовитоками.

За лінгвістичним поняттям «спосіб» закріплено розуміння такої граматичної категорії у системі дієслова, яка виступає для виявлення відношення означуваного дієслова до дійсності, інакше, визначає модальність дії до дійсності з погляду мовця. За тлумаченням В. В. Виноградова, «категорія способу відбиває точку зору того, хто говорить, на характер зв'язку між дією та її суб'єктом з точки зору того, хто говорить, або волю його до здійснення чи заперечення цього зв'язку» [4, с. 581]. У «Курсі сучасної української мови», редагованому Л. А. Булаховським, узагальнено досвід попередніх дослідників щодо потрактування способової категорії й зазначено, що модальні відтінки дії або стану в їх процесі залежать не від змісту дієслова, а від тих або інших форм вияву участі суб'єкта у цьому процесі і мають найрізноманітніший характер. Установлено, що для вираження усіх модальних відтінків дії або стану призначені загальноприйняті три типи-способи – дійсний, умовний і наказовий [21, с. 327].

Отже, усе розмаїття модальних відтінків, які можуть бути виявлені у мові, було зведено до трьох чітко обмежених груп, до яких належать названі способи. Засобом вираження модальності спершу визнавали лише морфологічні форми, що пов'язано із впливом західноєвропейської лінгвістичної традиції виокремлення морфологічних способів як єдиних репрезентантів модальних значень. Звідси й ототожнення слов'янських номінів із іншомовними відповідниками: дійсний – індикатив (*indicatif*), умовний – кондіціонал (*conditionnel*), наказовий – імператив (*imperatif*). Тому не дивно, що найперші спроби лінгвістів кваліфікувати модальні значення пов'язані із розглядом їх відповідно до способової категорії. На початковому етапі розвитку мовознавчої науки модально орієнтовані конструкції вивчали у межах формально-граматичної організації: зміст аналізували на синтаксичному рівні, а способи вираження – на морфологічному.

Розуміння модальності як морфологічного явища вплинуло на первинне потрактування наказового способу. Завдяки працям Ф. І. Буслаєва, О. О. Потебні, І. І. Срезневського, Д. Н. Овсянико-Куликовського у граматиці утверджено погляд на наказовий спосіб як такий, що слугує для відображення залежності дії (стану), позначеної дієсловом від волі (бажання, наміру) особи мовця або діяча, й виражає вимогу, наказ або прохання [25, с. 119]. Таким чином, у мовознавстві встановлено розуміння спонукальності як значення наказової форми дієслова.

На ґрунті усвідомлення такої взаємовідповідності модального значення й морфологічної форми пізніше було звернено увагу на особливий тип синтаксичних конструкцій, структурну основу яких складає дієслово-присудок у формі наказового способу. Авторі виокремлення спонукальних речень О. О. Шахматов і О. М. Пешковський актуалізували двобічну зумовленість ідентифікації спонукальних конструкцій і специфічних граматичних засобів вираження спонукальної семантики, передусім імператива. Упродовж тривалого часу синтаксичній думці було властиве ототожнення спонукальних конструкцій із наказовими як такими, що виражають волю мовця, спонукають співрозмовника стати виконавцем, суб'єктом будь-якої дії. Уважаючи наказ комунікативною категорією (поряд із категоріями розповіді та питання), О. М. Пешковський зазначає, що категорія наказу «найтіснішим чином пов'язана з категорією наказового способу дієслова» [27, с. 348].

Каузацию такого тісного взаємозв'язку наказового способу і модального значення спонукальності О. С. Мельничук пов'язує з особливостями історичного розвитку аналізованого лінгвістичного явища, звертаючи увагу на первинність виникнення індоєвропейських форм імператива (під яким дослідник розуміє наказовий спосіб) як основного засобу оформлення спонукальних речень [23, с. 71]. Науковець також звертає увагу на поступове використання форм дійсного, бажального способів, а пізніше й умовного способу та інфінітива у функції індоєвропейського імператива, що пов'язано з транспозиційними процесами, наявними у мові ранньопраслов'янського періоду.

У «Курсі сучасної української мови», виданому за редакцією Л. А. Булаховського, вказано на так звані «спеціальні форми» наказового способу, якими визнано другу особу однини й множини, першу особу множини (зі значенням заклик до спільного здійснення дії) та описові форми із часткою (*нехай*) (що виражають заклик до третьої особи) [21, с. 328]. Відтоді саме ці дієслівні форми почали вважати складниками наказового способу, що підтверджують подальші граматичні описи (В. С. Ващенко, О. Т. Волох, М. Т. Доленко, М. П. Івченко, М. В. Леонова).

М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик висловлюють міркування щодо обережності застосування поняття «спеціальні форми» при подібному переліку основних формантів наказового способу дієслова: «спеціальної форми третьої особи наказовий спосіб не має. Якщо треба передати її значення, то використовується описова форма, яка твориться від дієслів теперішнього і майбутнього простого часу у третій особі однини й множини за доп частки *хай (нехай)*» [16, с. 344-345]. Цю думку пізніше підтверджує М. А. Жовтобрюх в одноосібному виданні «Українська літературна мова» [17, с. 174-175].

У виданні «Сучасна українська літературна мова: морфологія», редагованому І. К. Білодідом, вищезазначений компонентний склад наказового способу доповнено формою першої особи однини із часткою *хай (нехай)* [31, с. 387-388]. На наявність цієї форми у парадигмі наказового способу натрапляємо й у «Сучасній українській літературній мові» (за редакцією О. Д. Пономаріва). В. М. Русанівський, відносячи цю дієслівну форму до наказового способу, наголошує на периферійності її апелятивної семантики, пов'язуючи це із фактором потенційності виконання спонукуваної дії. За словами вченого, застосування названої форми дієслова вказує на звернення мовця до співрозмовника як до отримувача повідомлення про намір виконати дію, саме як до слухача, а не як до потенційного ви-

конавця чи посередника у реалізації потрібної дії [29, с. 228]. Не погоджуючись із таким складом формантів наказового способу, В. О. Горпинич висловлює категоричніше міркування: «перша особа однини у наказовому способі не вживається, бо імператив адресований співбесіднику (слухачеві), а не мовцеві...» [10, с. 212]. Авторі видання «Теоретична морфологія української мови» І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська названу форму із парадигми наказового способу вилучають, зокрема, посилаючись на традиційне бачення його грамам, прийняте у мовознавстві [5, с. 259].

Деякі мовознавці не підтримують й ідею приналежності форми третьої особи із часткою *хай (нехай)* до наказового способу. Так, вважаючи наказовий спосіб дієслова-присудка основним засобом вираження спонукальної категорійної семантики, М. В. Мірченко розглядає цю форму за межами наказового способу, натомість відносить її до сфери дійсного способу [24, с. 90], із чим погоджуються, зокрема, А. П. Загнітко, О. В. Ісаченко, М. С. Скаб. Свого часу подібний погляд обстоювали В. В. Виноградов, М. П. Некрасов, О. М. Пешковський. Не абсолютизуючи ідею заперечення названої форми як грамеми наказового способу, О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський акцентують на периферійності форм третьої особи [1, с. 228].

У мовознавстві існує також вузьке трактування наказового способу, відповідно до якого спонукальне значення його форми реалізується тільки за віднесеності її до другої особи. Такий погляд обстоюють І. П. Мучник, М. П. Муравицька, Д. М. Шмельов, оперуючи при цьому поняттями «імперативне», або «пряме функціонування наказового способу».

І. Р. Вихованець у виданні «Частини мови у семантико-граматичному аспекті» пропонує тлумачити наказовий спосіб широко і додає до парадигми способових наказових форм ще й форми інфінітива та минулого часу, окрім форм третьої особи з часткою *хай (нехай)* та форм другої особи однини та множини, а також першої особи множини, останні з яких вважає домінантним засобом вираження [6, с. 98].

Досьогодні проблема встановлення загальноприйнятого грамежного складу наказового способу залишається не розв'язаною. М. С. Скаб звертає увагу на два основні принципи побудови імперативної парадигми у сучасному мовознавстві: «вузький» та «широкий», відповідно до яких формами наказового способу можуть бути або виключно синтетичні імперативні форми (форми другої особи однини та множини і форма першої особи множини), або у поєднанні з аналітичними формами третьої особи однини та множини, а також першої особи однини» [30, с. 81]. Проведений аналіз наукових поглядів з означуваної проблеми дозволяє висновувати про ще більше розширення меж розуміння «вузького» й «широкого» у цьому плані.

За умов численних розбіжностей у визначенні складників наказового способу очевидним є факт загальноприйнятої його основної форми – другої особи однини та множини. Багато дослідників підтримують ідею визнання її ядерною формою наказового способу. М. В. Леонова так обґрунтовує представлене положення: «Оскільки наказовий спосіб виражає звернення мовця до співбесідника, то найбільш типовою формою наказового способу є друга особа однини й множини. Значення наказового способу для першої особи однини та третьої особи однини й множини нетипові (типovим є звернення до співбесідника)» [22, с. 190-191]. Подібна концепція є підтвердженням ідеї про виключно пряме звертання як основу формування ім-

ператива, що було висловлено задовго до того О. В. Ісаченком. За його міркуванням, «імператив є формою прямого звертання, у якому мовець спонукає адресата до дії, вираженої дієсловом. Наявність цих двох осіб (мовця й адресата) є граматичним стрижнем, організаційним початком форми імператива» [20, с. 8]. О. А. Дубова, вказуючи на взаємозумовленість мінімальної ядерної структури апелятивно-спонукального акту та відношення дієслівної дії до суб'єкта-адресата, тобто до другої особи, робить висновок про те, що семантичну структуру категорії особи в імперативі утворюють ядерна елементарна грама другої особи і периферійні неелементарні грами сумісної особи і третьої особи [13, с. 12].

Розв'язуючи питання віднесеності усіх інших дієслівних форм до аналізованого способу, дослідники переважно беруть до уваги фактор адресатності й обстоюють власну точку зору щодо доречності врахування чи неврахування усіх можливих учасників ситуації волевиявлення, на що звертає увагу О. Л. Даскалюк [11, с. 19]. У власному ж потрактуванні парадигматичного складу імператива дослідниця враховує важливість розпізнання семантичних компонентів «апеляційність», «бажаність», «умовність», акцентуючи увагу на необхідності розмежування показників імператива та бажального способу, до останнього з яких відносить дієслівну форму з часткою *хай* (*нехай*) [11, с. 25]. Потребу акцентуації наукового погляду саме на цій проблемі автор пояснює численними суперечностями й спробами їх розв'язання, наявними у сучасному мовознавстві.

Автори видання «Теоретична морфологія української мови» І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська пропонують новий погляд на проблему, який, проте, ще не встиг отримати статус загальноприйнятого у вітчизняному мовознавстві. Ідея виокремлення спонукального способу серед дієслівних способів, окрім наказового та бажального, на думку вчених, зумовлена потребою розмежувати відповідні грами на основі нетотожності характеру апелятивності: наказовий відзначається високим ступенем апелятивності, спонукальний – послабленим, бажальний – нейтральним [5, с. 257]. Наказовий спосіб, або імператив, учені потрактовують як такий, що виражає волевиявлення мовця – наказ, вимогу, спонукування тощо виконати бажану для нього дію чи набути бажаний для нього процес або стан. Важливим у формуванні категорійної парадигми наказового способу мовознавці вважають фактор адресата: виконавцем дії чи реалізатором процесу або стану можуть бути його співрозмовник (співрозмовники), особа (особи), які не беруть участі у розмові, і нарешті, сам мовець. Відтак до парадигми імператива віднесено другу особу однини та множини дієслова, що визнано центром особової парадигми наказового способу, першу особу множини (із виразним спонукальним значенням), аналітичні форми третьої особи однини та множини теперішнього та майбутнього часу з аналітичними морфемами *хай*, *нехай* (із незначним спонукуванням, натомість із виразним значенням бажання). Учені звертають увагу на вилучення із парадигми наказового способу аналітичної форми першої особи однини, утвореної морфемами *хай*, *нехай* і дієсловом майбутнього часу [5, с. 258-259].

У спонукальному способі автори концепції вбачають семантичну й граматичну контамінацію наказового та умовного способів, оскільки він виражає бажану для мовця дію, яка може відбутися за відповідної умови (якщо є добра воля адресата), й використовує для побудови дієслівні форми умовного способу. До нього також віднесено структурну основу «інфінітив і мор-

фема *би* (*б*)». Виявлені риси послабленого волевиявлення та апелятивності дозволяють говорити про некатегоричне спонукування [5, с. 261]. Відмінні риси апелятивності автори зафіксували й у межах наказового способу: високий рівень виявлено у синтетичних формах, послаблений – в аналітичних. Запропоновані при цьому приклади, як-от: *Без мене хай щастить тобі у веснах* (С. Йовенко), що ілюструють скоріше побажання, ніж спонукування, приводять до думки про наявність, а відтак, необхідність виявлення ще однієї розрізняювальної ознаки для розмежування окремих граем у складі названого наказового способу.

На неоднаковий характер апелятивності у семантичній структурі спонукальних конструкцій мовознавці звертали увагу давно. Так, М. П. Івченко розрізняє два види спонукальних речень: 1) речення, що виражають наказ, або так звані «чистий імператив»: *Стриженя (до моряків): Кораблі Чорноморської ескадри, слухай команду! Піднять по кораблях бойові прапори. Через фронти Центральної ради, Каледіна, у курс штаб Москва! Ескадра, повний хід!* (О. Корнійчук); 2) речення, що виражають наказ із відтінком спонукування, застереження, бажання, прохання, благання тощо: *Не всихайте, пиши квіти, Цвітій хоч до літа! (Леся Укр)* [19, с. 478]. П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук у переліку різновидів і виявів спонукування виокремлюють імператив, що отожднюють з наказом, окрім спонукальних значень різної інтенсивності: прохання, заклику, побажання, благання, поради та ін. При цьому зазначають, що «власне спонукальність як почуттєвість найбільшої інтенсивності може виражатися тільки інфінітивом» [14, с. 78-79]. А. В. Бондарко протиставляє категорійний (прямий) і некатегорійний (непрямий) типи імперативності, до першого типу відносячи власне імператив і всі випадки, у яких «імперативна семантика виступає як категорійне значення особливих форм (морфологічних і синтаксичних)», ілюструючи при цьому положення також інфінітивом *Молчать!* [34, с. 87]. На думку Н. В. Перцова, імперативна функція не є для інфінітива головною, тому більш чітким є протиставлення власне імперативних та інших способів вираження спонукування [26, с. 92].

Розмежування імперативності й спонукальності як самостійних лінгвістичних феноменів стає дедалі очевиднішим. У зв'язку з цим постає питання, яку дієслівну форму вважати власне імперативною: другоособову чи інфінітив. Первинне віднесення саме інфінітива до основних засобів вираження імператива правомірно пов'язувати із семантичною детермінованістю терміна, що походить від латини: *imperativus* – наказовий, владний, *impero* – наказую, володарюю. Тож саме інфінітивна форма якнайточніше відбиває первинну сутність вираження наказу – беззаперечно категоричного вияву спонукування – прерогативи володаря, імператора (лат. *imperator* – володар). Історично зумовлена зміна соціальних ролей мовців сприяла зменшенню активності використання саме цієї форми наказовості на протигагу другоособовій, яка замінила собою форму вираження спонукування найбільшого ступеня категоричності, яким є наказ.

Розглядаючи імператив як універсальне граматичне значення у мовах світу, В. А. Плунгян вказує на так звані «прототиповий імператив», який пов'язаний саме із другоособовою формою. Що ж до інших форм вираження спонукування, як-от: форми першої та третьої особи, то вони є результатом так званого «зміщення» основного значення: «якщо виконавцем є перша особа (як правило, не однини), то спонукування зазвичай трансформується у запрошення до сумісної дії; навпаки,

якщо особа виконавця збігається із третьою особою, пряме спонування трансформується у непряме: на безпосереднього адресата мовця покладається завдання вплинути на реального виконавця» [28, с. 318-319]. Автор одного з останніх спеціальних досліджень, присвячених аналізу імператива у сучасній українській мові, О. Л. Даскалюк доводить логічність віднесення до імператива саме другоособової дієслівної форми, за допомогою якої передається «адресоване волевиявлення мовця (безпосередньо адресатові спілкування!)» [11, с. 25]. Подібна концепція корелює з ідеєю, висловленою до того Л. В. Бережан у спеціальному дослідженні категорії спонукальності щодо необхідності вважати основною формою наказового способу «форму дієслова, що виражає спонування до дії, спрямоване мовцем безпосередньо адресатові» [2, с. 176].

Правомірним видається віднесення другоособової форми дієслова, яку загалом визнано ядерною формою наказового способу, до головного засобу вираження імперативного значення із притаманним йому відносно високим ступенем апелятивності й посиленням волевиявленням, а відтак, й до основного структурно-граматичного центру імперативних конструкцій. Важливо при цьому розрізнити власне імперативні та спонукальні конструкції як репрезентанти різних видів волевиявлення.

Етимологічні спостереження доводять давній зв'язок семантики терміна «спонукальний» із показником послабленого виду спонування, порівняно із наказовістю як такою: «Здавна спонукальні речення слов'янських мов могли включати до свого складу вигук ну (який міститься і в основі слова *спонукальний*, від *спо-нукати*). У деяких мовах цей вигук або похідні від нього утворення (укр. *нум, нумо, нумте, нуте*) набули функції спонукальної частки, яка вживається або при формі наказового способу, або при формі інфінітива: *Ну, братця, нум ховать*» [23, с. 76]. Етимологічний словник фіксує значення похідних від названого вигука іменників: «ну – вигук, частка; понука – заохочування, підбурювання; понукати – підганяти, понукнути – заохотити, підбурити» [15, с. 115], що слугує на користь твердження про нетотожність наказовості і заохочування, а відтак, імператива та спонукальності.

Висновки. Отже, дієслівну форму другої особи можна вважати спеціальним маркером імператива, або наказового способу, а відтак, і граматично-структурним центром формування імперативних синтаксичних конструкцій, оскільки саме вона виражає наказ або категоричне спонування, звернені безпосередньо до адресата. Пошук нових диференційних ознак імперативних конструкцій становить перспективу подальших досліджень.

Література:

1. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
2. Бережан Л. В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові: дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Бережан Лариса Василівна. – Івано-Франківськ, 1997. – 194 с.
3. Ващенко В. С. Українська мова: [учб. посібник для середніх спец. навч. закладів УРСР] / В. С. Ващенко. – Харків: Вид-во Харківського Ордена Трудового Червоного Прапора Державного Університету імені О. М. Горького, 1959. – 349 с.
4. Виноградов В. В. Русский язык / В. В. Виноградов. – М.-Л., 1947. – 784 с.
5. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К.: Пульсари, 2004. – 398 с.
6. Вихованець І. Р. Частини мови у семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К.: Наукова думка, 1988. – 256 с.
7. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис / О. Т. Волох, М. Т. Чемерисов, Є. І. Чернов – К.: Вища шк. Головне вид-во, 1989. – 334 с.
8. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.
9. Городенська К. Г. Онтологічні параметри граматичних категорій способу та часу / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 39-42.
10. Горпинич В. О. Українська морфологія: [навчальний посібник] / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – 350 с.
11. Даскалюк О. Л. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Даскалюк Оксана Любомирівна. – Чернівці, 2006. – 206 с.
12. Доленко М. Т. Сучасна українська мова / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Квашук. – К., 1987. – 352 с.
13. Дубова О. А. Функціональне і типологічне протиставлення одиниць особової парадигми імператива / О. А. Дубова // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць. – Харків, 2005. – Вип. 16. – С. 11-16.
14. Дудик П. С. Синтаксис української мови: [підруч.] / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К.: Академія, 2010. – 384 с.
15. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 4. – 2004. – С. 115.
16. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – Частина І. – К.: Рад. школа, 1959. – 390 с.
17. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова / М. А. Жовтобрюх. – К.: Наук. думка, 1984. – 256 с.
18. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Морфологія: [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк: Дон ДУ, 1996. – 437 с.
19. Івченко М. П. Сучасна українська літературна мова / М. П. Івченко. – К.: Вид-во Київського університету, 1960. – 583 с.
20. Исаченко А. В. К вопросу об императиве в русском языке / А. В. Исаченко // Рус. яз. в шк. – 1957. – № 6. – С. 7-14.
21. Курс сучасної української літературної мови / ред. Л. А. Булаховський. – К.: Рад. школа, 1951. – Т. І. Вступ. Лексика. Фонетика. Морфологія. Наголос. – 520 с.
22. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / М. В. Леонова. – К.: Вища школа, 1983. – 264 с.
23. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1966. – 324 с.
24. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: [монографія] / Мірченко Микола Васильович. – Луцьк, 2001. – 340 с.
25. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка / Д. Н. Овсяннико-Куликовский. – С.-Петербург, 1912. – 323 с.
26. Перцов Н. В. К проблеме инварианта грамматического значения (Императив в русском языке) / Н. В. Перцов // Вопросы языкознания. – 1998. – №2. – С. 88-102.
27. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М.: Учпедгиз, 1934. – 452 с.
28. Плунон В. А. Общая морфология. Введение в проблематику / В. А. Плунон. – М.: Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2003. – 384 с.
29. Русанівський В. М. Дієслово / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський // Граматика української мови: Морфологія. – К.: Либідь, 1993. – С. 157-242.
30. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові / М. С. Скаб. – Чернівці: Місто, 2002. – 272 с.
31. Сучасна українська літературна мова: морфологія / ред. І. К. Білодід. – К.: Наук. думка, 1969. – 583 с.
32. Сучасна українська літературна мова: [підручник] / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко. – К.: Либідь, 1991. – 312 с.

33. Сучасна українська літературна мова / ред. А. П. Грищенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1997. – 493 с.
34. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / ред. А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
35. Шмелев Д. Н. Значение и употребление формы повелительного наклонения в современном русском литературном языке : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук / Шмелев Дмитрий Николаевич. – М., 1955. – 18 с.

Умрихина Л. В. Повелительное наклонение глагола как основное средство выражения императивных конструкций в современном украинском языке.

Аннотация. Статья посвящена вопросам квалификации повелительного наклонения, которое лежит в основе формирования императивных синтаксических конструкций. Прослежена эволюция лингвистических взглядов на статус повелительного наклонения в системе глагольных наклонений, определения его грамматного состава. Пред-

ложено уточнение сущности императива как основной формы выражения императивных конструкций.

Ключевые слова: повелительное наклонение, императив, побудительные конструкции, императивные конструкции.

Umrykhina L. The Imperative Mood as the Main Means of Expressing Imperative Constructions in the Modern Ukrainian Language

Summary. The article is devoted to questions of the qualification of the imperative mood, which underlies the formation of imperative syntactic constructions. The evolution of the linguistic views at the status of imperative mood in the system of verbal moods, the definition of its composition, is traced. An accurate definition of imperative as the main form of expressing imperative constructions is proposed.

Key words: imperative mood, imperative, incentive constructions, imperative constructions.